

Fuad Köserâif'ten Rıza Tevfik'e Mektuplar

ABDULLAH UÇMAN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.

(abdullahucman@yahoo.com), ORCID: 0000-0002-6663-6349.

“ ” Uçman, Abdullah. “Fuad Köserâif'ten Rıza Tevfik'e Mektuplar.” *Zemin*, s. 6 (2023): 258-285.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10435869>.

Almanya'da askerî eğitim aldığı yıllarda meşhur Türkolog Arminius Vambery'nin (ö. 1913) eserlerinden etkilenecek Türkçülük akımına yönelen Fuad Köserâif (1872-1949), yurda döndükten sonra Türkçülüğünün en mühim yönünü teşkil eden Türkçeciliğini dil üzerine yazdığı özgün ve kuşatıcı makaleleri ile ortaya koymuştur. 1890'lı yıllarda *İkdam* gazetesinde dilde tasfiye meselesi ile ilgili çeşitli makaleler yazmış, II. Meşrutiyet sonrası kurulan Türk Derneği ve Türk Bilgi Derneği'nin kurucu üyeleri arasında yer almıştır. Türk Derneği'nin dergisinde neşrettiği makalelerinde, Türkçedeki istisnasız bütün yabancı menşeli kelimelerin dilden tasfiye edilerek yeni ve öz bir Türkçe oluşturulmasının lüzumunu savunmuştur.¹

Yirminci yüzyılın ilk yarısındaki Türkçe tartışmalarında tasfiyeci veya özleşmeci hareketin ülkede akla gelen ilk temsilcilerinden olan Köserâif, 1942 yılında Türk Dil Kurumu Merkez Yönetim Kurulu üyeliği ile Etimoloji Komisyonu başkanlığı görevlerine getirilmiştir. Bu tarihten ölümüne kadar ilmî faaliyetlerini daha ziyade etimoloji üzerinde yoğunlaştıran Fuad Köserâif'in yazılarında savunduğu görüşlerin günümüz Türkoloji çevrelerinde dikkate değer bulunduğu söylenemez. Araştırmacının *Yeni Türk ve Öz Dilimize Doğru* dergileriyle *Türk Dili-Belâten*'de yayımladığı dil ile ilgili makaleleri dışında basılı tek eseri A. von Le Cock'tan tercüme ettiği *Türkçe Mani Elyazmaları*'dir (Ankara, 1936).²

Köse Râif Paşa ailesiyle uzun yıllar yakın münasebeti bulunan ve çalışmada kendisine Köserâif'in yazdığı mektupları paylaşacağımız devrin ünlü aydınlarından Rıza Tevfik (ö. 1949), çeşitli yazılarında ve mektuplarında değişik vesilelerle Köserâif'ten söz etmektedir.³ Nitekim, 1905 yılında Selânik'te yayımlanan *Çocuk*

1 Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 3. bs. (Ankara, 1972), 449-450; Zafer Toprak, "Türk Bilgi Derneği ve *Bilgi Mecmuası*," *Osmanlı İlmî ve Meslekî Cemiyetleri*, haz. Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul, 1987), 247-254; Cüneyd Okay, *Türk Derneği* (Ankara, 2006), 11-14. 2 M. Şakir Ülkütaşır ve Nuri Akbayar, "Köserâif, Fuat," *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (İstanbul, 1982), 5:420-421. Hakkında daha geniş bilgi için bk. M. Şakir Ülkütaşır, "Fuad Köserâif ve Dilde Tasfiyecilik Cereyanı," *Türk Kültürü*, s. 48 (Eylül 1966): 22-25; Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 219, 453; Rekin Ertem, *Elifbe'den Alfabe'ye* (İstanbul, 1991), 208, 260, 332-333. 3 İhsan Râif Hanım'ın, Rıza Tevfik ile Ayşe Sıdika ve Nazlı Hanımlara gönderdiği mektuplar için bk. *Rıza Tevfik'e Mektuplar I*, haz. Abdullah Uçman (İstanbul, 2023), 15-16. Rıza Tevfik, ayrıca İhsan Râif Hanım'ı kızdırmak için Nâbi'nin *Hayriyye*'sini takliden uzunca bir manzume yazdığını belirtir. bk. Rıza Tevfik, *Serâb-ı Ömrüm*, haz. Abdullah Uçman (İstanbul, 2022), 335-339. Rıza Tevfik, 29 Kânunusâni 1937'de Oxford'dan oğlu Nazif'e gönderdiği bir mektupta bir vesile ile Köse Râif Paşa'nın diğer oğlu Ragıb Bey'den de söz eder.

Bahçesi mecmuasında Ömer Naci (ö. 1916) ile dilde sadeleşme ve hece vezni üzerine yaptığı tartışmada Köserâif ile zaman zaman dil meseleleri üzerinde mektuplaştıklarını ifade etmektedir.⁴

Aşağıda, Fuad Köserâif'in Rıza Tevfik'e hitaben kaleme aldığı 1900, 1902, 1903, 1943, 1944 (5 adet), 1946 ve 1948 yıllarına ait 12 adet mektup ve Rıza Tevfik'in 1907 yılında günlüğüne düştüğü kısa bir nottan müteşekkil toplam 13 belge yayımlanmıştır. Bu 12 mektuptan yalnızca beşi hacimli denebilecek uzunluktadır. Bu beş uzun mektuptan, 7 ve 9 numaralı iki tanesi daha önce yine tarafımızca neşredilmişse de mektuplaşmanın bütünlüğünü korumak adına burada mükerreren neşredilmiştir.⁵

Rıza Tevfik'in, bize intikal eden terekesinden çıkan ve çeşitli dillerde kelimelerin türeyişi üzerine 8 Ocak 1900 tarihinde Fuad Köserâif'e hitaben yazıp gönderdiği hacimli bir mektup, daha önce tarafımızdan yayımlanmıştı.⁶ Ancak, Rıza Tevfik'in terekesinden çıkan aşağıda yayımladığımız 13 Ocak 1900 tarihli birinci mektubun, bu mektuba değil de Rıza Tevfik'in ona gönderdiği fakat elimizde bulunmayan başka bir mektuba cevaben kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Burada, sonraki mektuplarında olduğu gibi bazı kelimelerin kullanımı ve bir kısım şahısların dilde özleşme meselesi karşısındaki tutumları üzerinde durulmaktadır.

Rıza Tevfik'in el yazısıyla üzerine 1910 tarihini koyduğu dördüncü mektup ise, o sırada E. J. W. Gibb'in (ö. 1901) *A History of Ottoman Poetry* adlı eserinin yenileşme dönemi Türk edebiyatıyla ilgili son cildini tamamlamak üzere İngiltere'de Prof. E. G. Browne'in (ö. 1926) yanında bulunduğu sırada Cambridge'e gönderilmiştir.⁷ Fuad Köserâif'in mektubundan iki önemli hususu öğreniyoruz: Birincisi, Türk Derneği'nin kuruluşu sırasında Mısırlı Abbas Halim Paşa'dan⁸ (ö. 1934) nakdî yardım alınmış olması, ikinci ise Türk Derneği'nin faal üyeleri

4 Abdullah Uçman, *Türk Dilinin Sadeleşmesi ve Hece Vezni Üzerine Bir Münakaşa* (İstanbul, 1997), 108.

5 Abdullah Uçman, "Türkçede 'Benzeşme ve Sertleşme' Üzerine Fuat Köserâif'ten Rıza Tevfik'e İki Mektup," *Türk Dili* 71, s. 848 (2022): 34-46.

6 *Rıza Tevfik'in Mektupları*, haz. Abdullah Uçman (Ankara, 2016), 51-53.

7 E. J. W. Gibb'in adı geçen eserinin Tanzimat'tan sonraki yenileşme dönemi Türk edebiyatı ile ilgili yedinci cildine ait müsveddeler Rıza Tevfik'in terekesinden çıkmış ve bize intikal etmiştir. Bu konuda bk. Abdullah Uçman, "*A History of Ottoman Poetry*'nin Yayımlanmamış VII. Cildi," *Rıza Tevfik'in Sanat ve Düşünce Dünyası* (İstanbul, 2011), 195-209.

8 Kültür ve edebiyat faaliyetleriyle de yakından ilgilenen Abbas Halim Paşa hakkında bk. Mustafa Uzun, "Abbas Halim Paşa," *TDVİA* (İstanbul, 1988), 1:24.

arasında bulunan Fuad Köserâîf'in muhtemelen dernek faaliyetleri çerçevesinde bir edebiyat tarihi hazırlama hususu. Ancak ilk anda bizi heyecanlandıran bu edebiyat tarihi hazırlama meselesinin, kısa bir araştırma sonunda, telif bir edebiyat tarihi değil, Gibb'in *A History of Ottoman Poetry* adlı eserinin ilk cildinin Türkçeye tercümesiyle ilgili olduğunu anladık.

Mektubun yazıldığı sırada basılmak üzere matbaaya teslim edilecek bir hâlde olduğu anlaşılan söz konusu kitap için, mektupta da ifade edildiği gibi, Fuad Köserâîf, Rıza Tevfik'ten, kitabın baş tarafına konulmak üzere Çerkeşzâde Halil Halid (ö. 1931) veya Browne vasıtasıyla Gibb'in bir fotoğrafı ile mukaddimedede söz etmek üzere biyografisine ait gerekli bazı bilgiler talep etmektedir.⁹ Ancak Fuad Köserâîf'in hazırlamış olduğu bu tercüme nedense yayımlanmamış veya yayımlanmamıştır. Adı geçen tercüme dil ve ifade bakımından biraz ağır bulan Halide Edib Adıvar (ö. 1964), 1940'lı yıllarda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki hocalığı sırasında İngiliz Filolojisi Kürsüsü'ndeki asistanları ve bir kısım öğrencileriyle birlikte adı geçen eseri yeniden tercümeyle başlamış ve bunun da sadece ilk cildi *Osmanlı Şiiri Tarihi* adıyla yayımlanmıştır.¹⁰

Halide Edib, yaptığı tercümenin önsözünde, Fuad Köserâîf'in tercümesinden de söz ettiği sayfalarında, "Bu eski tercümenin en dikkate değer kısmı Dr. Rıza Tevfik'in tashihinden geçmiş olan tasavvuf bahsine taalluk eden birinci bâbidir" demek suretiyle, yapılan tercümede Rıza Tevfik'in katkısını vurgular.¹¹

16 Haziran 1944 tarihli mektup yine doğrudan doğruya dil meseleleriyle ilgilidir. Türkçedeki "Benzeşme ve Sertleşme" hakkındaki beş sayfa hacmindeki yedinci mektup ise oldukça önemlidir. Burada Fuad Köserâîf'in gerçekten bir filolog gibi meseleyi enine boyuna ele aldığı ve kendince bazı önerilerde bulunduğu görülmektedir.

⁹ Gibb'in eserini, müsveddelerine dayanarak hazırlayıp yayımlayan E. G. Browne için bk. Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Browne, Edward Granville," *TDVİA* (İstanbul, 1992), 6:336-337. Cambridge Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapan ve Gibb'in adı geçen eserinin tamamlanmasında Browne'a yardımcı olan Halil Halid hakkında bk. Fevziye Tansel, "Halil Hâlid Bey (Çerkeşyehizâde)," *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (İstanbul 1981), 4:47; Mustafa Uzun, "Halil Hâlid Bey," *TDVİA* (İstanbul, 1997), 15:313-316. Gibb, Browne ve Halil Halid hakkında ayrıca bk. Taha Toros, "Türk Dostu İki İngiliz Oryantalist ve Cambridge Üniversitesi'nde Bir Türk Profesör," *Tarih ve Toplum* 2, s. 11 (Ekim 1984): 20-23.

¹⁰ Adı geçen bu tercümenin de ancak ilk cildin 1. kitabı (XXI+125 s.) yayımlanabilmiş, diğer kısımları ise nedense yayımlanmamıştır: E. J. W. Gibb, *Osmanlı Şiiri Tarihi* (İstanbul, 1943).

¹¹ Gibb, *Osmanlı Şiiri Tarihi*, XVII.

Fuad Köserâif'in 16 Ağustos 1944 tarihinde Ankara'dan gönderdiği dokuzuncu mektubunda ise, iki yıldır Merkez Yönetim Kurulu üyesi olarak faaliyetlerine katıldığı Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarından şikâyet ettiği, özellikle *İmlâ Kılavuzu*'ndaki birtakım ifadelerle yine kurum tarafından çıkarılan *Osmanlıca'dan Türkçe'ye Cep Kılavuzu*'ndaki birbiriyle çelişen ifadeleri ve yeni uydurulan şekilleri eleştirdiği dikkati çeker. Burada, Cumhuriyet'ten sonra Atatürk tarafından yazı dili olarak kabul edilen "İstanbul şîvesi"nin önemini vurguladıktan sonra, "Kuralları dilin özünden derilmiş bir gramere şiddetle ihtiyaç duyulduğunu" belirterek; "Bundan dolayı gerçekten böyle bir iş görmeye hevesiniz varsa, hiç durmayın!" sözleriyle Rıza Tevfik'i Türkçe bir gramer hazırlama hususunda teşvik eder.

9 Kasım 1946 tarihli on ikinci ve son mektup ise, Rıza Tevfik'in torunu Ahmet Nedim'in doğumuyla ilgilidir. Bunların dışındaki diğer mektuplar doğrudan doğruya ya ailevi birtakım meseleler ya da tebrik mahiyetindedir. Rıza Tevfik'e gönderilen bütün mektuplar dikkatle okunduğunda, Fuat Köserâif'in dilimize yerleşmiş ve benimsenmiş birtakım kelimeler yerine ısrarla, hiç duyulmamış öz Türkçe kelimeler kullandığı dikkati çeker. Ama onun burada kullandığı kelimelerin hiçbirinin benimsenmemiş olduğu ve unutulup gittiği de kolayca anlaşılmaktadır.

Mektupların sonunda ise, Fuad Köserâif'in oğlu Mehmed Erol'un doğumu ile ilgili olarak Rıza Tevfik'in 29 Ocak 1907 tarihli günlüğüne yer verilmiştir.

Mektuplar

I

Muhibbim, hocam, efendim,

Hımm!..... Meğer feylesoflukta epeyce avukatlık dahi varmış! Nasıl da olmasın? Umumiyetle sırf bir muhakeme-i akliyyenin dakik ve sahih neticesi olmak üzere meydana konulan “düstûr-ı hakikatlerin” (!?) kısım-ı âzamı coşkun dimağın dalgalarından koparak âlem-i rü’yete sığmamış bir köpükçük veya tesadüf rüzgârının kim bilir nereden sarıp beyinlere bıraktığı bir fikircik değil midir? Mevcudiyeti sezildiği andan itibaren bin emekle beslenip büyütüldükten sonra onu bir “düstûr-ı hakikat” kıyafetine sokmak ve âlemi sıhhatine kandırmak az avukatlığa mı bakar!.. Lâkin bu sûret-i tekellüm “Herr Kant” ve emsâlinin ezhân-ı münevverede hayât-ı mânevî-yelerini idâme eden ruhunu belki gücendirir! Binâenaleyh başka ağız kullanayım: Felsefe hep ulûmu ve fûnûnu câmi değil midir? O hâlde?...

Ha! “Yalnız nazarî olarak” diyeceksin; öyle mi? A canım, hüviyetini tahlil için insanın elinde elma bulunur da karnı acıktığında ısırmaz mı!?

İşte madde 3’de sürülen dâvânın neticesi pek mantikî olmamakla beraber ityân-ı delâilde dahi bir müsâdere bulunduğu insaf terazisini elden bırakmayan vicdân-ı âlilerince de teslim edilir zannederim. Her hâlde lisan meselesinin yüzünü örten karanlık perdeyi cesurâne sıyrarak gördüğünüz manzarayı iyice mütalâa ettikten sonra icrâ kılınan tahlil sayesinde aramızda su-i tefehhüme sebebiyet verecek birçok nıkatın kalkmış olduğundan memnun ve müteşekkirim.

Mukaddimeniz zâid idi demek istemem. Zira felsefenin kitap hapsinden henüz burnunu bile çıkarıp göstermeğe fırsat bulmamış (sözümde biraz mübalâğa varsa affedin) olduğu bir yerde elbet böyle ciddi bir meseleyi yola vurmazdan evvel lâzım gelen hazırlığı görmek iktizâ eder.

“Ahlâkiyat bahsinden kopup yuvarlanan taş el-hamd başıma düşmedi. Vâkıa bunlar doğrudan doğruya muhterem muhatabım için yazılmış değildir.” sözünüzden eğriden eğriye –yani dolayısıyla– bizi de hisse-mend edilmek istenilmiş olması ihtimali bâki kalıyor. Fakat dediğiniz gibi mezkûr mesele cezbedâr bulunmakla çok su götürecektir. Hâlbuki suyum aşağıda sayacağım, henüz bi-hakkın halledilmemiş olan, mevaddı öğütecek değirmenime lâzım olacak. Onun için cümle-i mesbûkayı, gizlice taşıdığı mânâ ile telâkki etmek işime gelmediğinden, anlamamazlığı varıyorum.

1. Madde birde yağmurun nüzûlünü, zelzele ve fırtınaların husûlünü irâde eden siz olmadığımızı belîğ bir üslûp ve kanaat getirici bir ifade ile beyân ederek kaburgala-

rımı hafifçe yumrukladığımız hâlde lisan meselesinde yağmur ve fırtınaların neden ileri geldiğini –galiba saded haricinde olduğu veya herkesçe ma'lûm bulunduğu farzıyla– neden sormaksızın geçiyorsunuz. Mesleğim olmaması nokta-i nazarından kendimi içine kazârâ düşmüş addettiğim şu girdapta boğulacağımı bilsem bile can vermezden evvel bu noktada suların niçin devindiğini yine anlamak isterim. Çünkü ümid haricinde olarak kurtulabiliyorsam belki başkalarını da müstefid edebilirim. Evet, duyduğum kokunun ne olduğunu keşfedinceye kadar peşini takip etmek mu'tâdımdır. Binâenaleyh sorulmamış olan sualinize cevap vermeğe kalkışmamı ma'zûr görmelisiniz. Belki bu yolda; efkârımızın bunca nikatda mutâbık bulunduğu hâlde, yine tamamen uyuşmadığımızın sebebi ne olduğu bulunabilir.

Lisan fırtınalarının esbâb-ı zâhiresi şudur :

Türkçemizin –kaba Türkçemizin– şimdilik bir üslûb-ı müzeyyen ile, hattâ sade bir üslûp ile, bir fikr-i şâirâne veya hakîmâneyi ifadeye tahammülü ve kabiliyeti olmadığından (!) –yani pek parlak bulunan efkârımızın bukalemûnî renklerini dilimizin hâl-i fakrı kendi sadâsıyla vermesine mâni bulunduğu– elsinde-i ecnebiyeye çaresiz müracaat etmek ve –adem-i karâbetleri cihetiyle îrâs ettikleri mazarratı bildiğimiz hâlde– onlardan lügat, terkiib, izâfet almak mecburiyetindeyiz. Bu ise incelik, naziklik (sivrilik?) belâsıdır. (!?) (Esaret zilleti demek daha doğru olmaz mı?) İşte bu sûretle lisanın tahsili güçleşiyor. Talebenin tabanlarında çalınan düğün dümbeleğiyle sarf-ı Osmânî nâmı altında taht-ı nikâha alınmış Arab, Acem, Türkün hüsn-i intizac (!?) kavâidini kalın kafalara öğretmek hadd-i zâtında zor olmakla beraber herkes de tahsiline icab eden uzun zamanı sarf etmek iktidarında bulunamıyor; ve bu hususta cahil kalıyor. Bilâhare üslûb-ı müzeyyenin, lisân-ı kibârın doğurduğu o zarif ve süslü çocukları görünce bunların ne? ve kim?ler olduğunu anlayamadığından bu ne hâldir! Bu ne lisandır! diye feryâda başlanılıyor.

Çekirdeğin kabuğunu kırdık ama özünü bulamadık! Vâkıa hâl, zâhiren böyledir. Lâkin sebep-i aslîsini benden dinlemek ister misin? Kulak ol:

Vaktiyle; geçmiş karanlık zamanlarda, kitap kalem yokmuş. İlim yerine birçok atasözleri varmış. Bunlar ağızdan ağıza gezer ve geçermiş. Büyük, küçük bunları beller, acıktıkça yeniden çiğner; ve bu türlü geçinir imiş. Buna taaccüb edilmesin. O sözler doğru, yani birer hakikati mutazammın olmakla beraber açık, yani düz Türkçe söylenmiş olduklarından herkes onları anlarmış; ve ne kadar geviş getirilse yine lezzet duymak, hisse çıkarmak mümkün olurmuş. Zira –bugün olduğu gibi– isteyen gevezeliğini kâğıt üzerinde ibka edemez ve ne de –ne para almak ve ne de vermek şartıyla– bir gazete matbaasına götürüp neşr ve îlân edebilirmiş. Bundan dolayı yalnız değerlileri kalır, diğerleri unutulmuş.

Dünyada acıdan masûn bir sürûr-ı saf olamaz ki!

Kalem münakaşâtının gölgesi henüz hayallerine bile görünmemiş olan şu cemiyet-i mes'ûde içinde mâmâfih "pek akıllılar", "uzun kavuklular" bulunuyormuş. Bunlar başlangıçta yalnız birkaç değneği birbirine çatmak ve sonraları üzerlerine şekiller çizmek sûretiyle birbirlerine işaret ederler, birbirleriyle konuşurlar. Ahali önüne çıktıklarında birçok tekellüf ve merasim ile uzun müddet sakallarına anlaşılmasız sözler mırıldar ve nihayet ellerini göğe doğru kaldırarak umumun işiteceği yüksek bir sadâ ile "Küllühüm püf" derler ve bu türlü geçinirlermiş. Lâkin sakallarına mırıldadıklarının veya değneklere yazdıklarının ne olduğunu merak edip içlerine girmek isteyen asla muvaffak olamazmış. Zira sıralarını o kadar gizli tutarlarmış ki ona nisbeten bugün Bektâşîlerinkine çanlara bağlanmış çalınıyor demek caiz olabilecekmış.

Gel zaman git zaman aralarından birkaç divâne türer. Bunlar sırrı fâş ederler. Hattâ günün birinde delinin birisi basmayı icad ederek tüy diker; ve bu sûretle o vaktin en mukaddes tanımlı sermayesinden avama bir kârhâne açılır. Nihayet yazmak, okumak o kadar bayağılaşır ki (!!) efkâr âdeti taaffüne başlar.

"Ey! Koca kavuklulara ne oldu" diye sorsan a!

Ha! Ekser memleketlerin koca kavukluları matbaa kazasında yeislerinden veya kederlerinden çatlar. Onların yerine âhâd-ı nâsdan –bir düşün birader, âhâd-ı nâsdan!– koca akıllılar çıkar.

İşte acıklı bir hikâye! Fakat el-hamd bu hâl bizde vukû bulmadı. Bizim koca kavuklularımız zamana teba'iyet ettiler. Tenâsüh ile feslendiler, inceldiler, sivrildiler; ve –en büyük muvaffakiyetleri– efkârı ayak takımına ve ayak altına düşürmediler. Tefessüh ve taaffünden kurtardılar; lisan-ı kibarlarıyla, üslûb-ı müzeyyen ve mukaffâlarıyla kurtardılar! Ama avam, âh o abdal avam, nâil olduğu bu nimeti takdir edemeyerek şımarık çocuk gibi: "Biz de isteriz, efkârdan biz de isteriz!" diye bağırıyor. İşte kavgalar, patırtılar, yağmurlar, fırtınalar asıl; asıl buradan kopuyor. Budalalar! Gidip de bakkaldan alsınlar. Değil mi!

2. Madde ikide lisanın tekâmülü mu'dil olduğu (âmennâ) beyân buyurulduktan sonra diyorsunuz ki: "Terakkînin gidişi filhakika terkîb ve elfâz itibariyle sadeleşmesi yolundadır; ve Fuad Bey'le aramızda bu keyfiyetin telâkkisi sûretinde mübânenet-i efkâr olmadığı zâhirdir." Evet hocam, şu keşfiniz pek doğrudur. "Fakat diğer taraftan teferruk ve taksîm-i âmâl dahi tekâmülün lâzım-ı gayr-i müfârikıdır." buyuruyorsunuz. Buna da –belî– diyorum. Hayfâ ki bundan ötesine siz ile gidemiyorum; şundan ötürü ki bu kadar ile kanaat etmeyip bir "olduğundan" edatıyla şöylece devama

koyuluyorsunuz: “Tenevvü-i esâlib ve ıstilahât itibariyle eski zamanlara kıyâs kabul etmeyecek tekellüfât vardır; ve bu tekellüfât zarurâtıdır.”

Şu tekellüfâtın maksadını anlayamadım. Elbette usûl-i edebiyatta bir “merâsim-i lisâniye” bâbı küşâd etmek değildir. Bununla beraber, “Evet” diyeceğinizden dahi korkuyorum. Zira, “Risâlet-penâh efendimiz vakt-i seferde ve esnâ-yı gazâda mübarek na‘lîn-i şerîflerini beraber bulundurmayı itiyad buyurmuşlardı... illh.” cümlesiyle irâd edilmiş olan misal ve “bunun başka türlü yazılamayacağı” iddiası havfımın pek de boş yere olmadığına korkunç bir delil olsa gerek.

Anlayamıyorum; neden bu cümle daha açık yazılmıyor? “Peygamberimiz efendimiz yolda ve gavgada mübarek nâlnlarını beraber taşımaya âdet buyurmuşlardı.” Acaba bu tarz-ı ifadede bir adem-i ta‘zîm mi var!? Ulviyet mânâdan çıkıp bu yakınlarda aceb şekle mi girdi? Bir de Türkçe kavâidiyle söylenen aynı kelimeler Arap veya Fârisî usulüyle rabt olunduklarında mânâları değişerek teâlî mi ediyor? Nân-ı azîz, azîz nândan daha mı muazzez oluyor; rûgan-ı sade, sade rûgandan daha mı nefis oluyor. Bundan başka etmekten nân, nândan hubz mu daha âlî, daha büyük, daha mukaddes oluyor? Mızrağın ucunu bana doğru çevirerek: “Resmî bir şey yazdığınız zaman bendenizi mukaffâ söz ve terkib bulmakla az mı yoruyordunuz?” sualini sakın tekrar etme üstadım. O zaman ben sizden Edebiyat-ı Osmâniye tahsil ediyordum. Elbette bu zamanın –ister güzel olsun ister kötü olsun– muteber sayılan tarz-ı ifadesini ben de öğrenmek isterdim; nasıl ki bugün de Arapçamı ilerletmek hevesinde bulunuyorum. Fakat emin olun ki bu; Türkçe söylerken bol Arabî lûgatleri kullanmakla malûmat satmak arzusundan ileri gelen bir gayret-i belîde eseri değildir. Bendeniz hâlâ başlıca ma‘rifet çok lisan bilmekle beraber her birini gayet temiz söylemektir itikadındayım. Bundan dolayı Türkçede lüzumsuz Arabî ve Fârisî karıştıranları sevmediğim gibi bir düziye söz arasına Fransızca sokuşturanlardan âdeta ikrâh ederim.

Arz ettiğim vecihle tekellüfâtın murâdınız ne olduğunu iyice anlayamadım. Binâberîn bu bâbda henüz bir fikr-i kat‘î beyân edemem.

3. Madde üç hemen bilhassa terkib ve izâfetlerden bâhistir. Buyurduğunuz gibi bunların imlâda kat‘iyyen muhafazakârlığı –lisanımıza uymayan şu elifbemiz inkılâba uğramadıkça– istilzâm ettikleri bedîhîdir. Vâkıa izâfetlere vasf-ı terkîbîlere ihtiyâc-ı kat‘imiz yoktur. Ama üslûba süs ve ifadeye kolaylık vermeleri nokta-i nazarından isti‘malleri henüz tecvîz olunabilir; lâkin ifrattan imtinâ şartıyla! Bu meseleye tarafımdan hayır ile cevap verildiğini farz ederek: “Fransızcada ve İngilizcede dahi birçok eski kelimeler vardır ki ancak şiirde kullanılır; *glaive*¹² gibi. Acaba bunun

12 *Glaive* (Fr.): İki ağız keskin kılıç.

hikmeti nedir? Niçin sanayide daima *archaïque*¹³ olan sûret makbuldür?" soruyorsunuz. "Daima" sözü biraz mübalâğalı değil midir, hocacığım?! Mâmâfih o mesele bu mesele değil. Zira o lisanlarda kullanılan eski kelimeler, intibaklıklarıyla beraber, yine o dilin malı, öz kelimeleri değil mi? Keşke sâir münasebetsizlikleri yerine bizim suarâ ve üdebâmız da o tuhaflığı yapsalar da eski, metrûk velâkin gayet güzel bazı Türk lügatlerine taze hayat verseler!

Vâkıa Avrupa elsinelerinde hiç ecnebi kelimât yok değil; hattâ Türkçe dahi var! Fakat onları çoktan benimsemişler. Behemehâl yabancı olarak kalmış olanlar, çünkü böyleleri de var, (bizim bu şimdi geçirdiğimiz devir hemen her lisanın başına gelmiş, bu kavgarlar her dilde yürütülmüş olduğu elbette ma'lûm-ı âlînizdir) pek azdır; ve yalnız fennî ıstılah olmak üzere müsta'meldir. Maahazâ bunları da gittikçe atıyorlar; hele Almandada hiç kalmadı gibidir. Fransızlar ise –lisanlarının ekser kelimâtı, asılları itibariyle, Latince'den gelme olduğu hâlde– el-yevm ıstılahât-ı tabbiyeyi, hattâ doktor reçetelerini bile, sırf bugün Fransızcasıyla yazmaya başladılar!

Gelelim saded haricinde olan sualinizin cevabına, yani san'atta *archaïque* (nûhî!) olan eşkâl ve elfâz sevdası hikmetine:

San'atta ve bilhassa şiir ve felsefede icadlar, mucizeler pek nadirdir. Hele İbn Ukbe'nin: "Güneş altında görülmedik yeni bir şey yoktur" kavline bakılırsa, "Hiç yokmuş!" Fakat bu dâvânın itiraza uğramaya asla muhik olmadığı iddiasında değilim; yalnız o feylesofun dahi fikrini, şöyle geçerken, söylemiş bulunmuş olmak istedim. Keşfiyât, her hâlde ziyadedir. Yani "var" ve vaktiyle "bilinmiş" olup her ne sebeptense unutulmuş, kaybedilmiş olan mevâdd, eşkâl, efkâr aynı sûrette veya aslına pek yakın ve müşâbih bir hâlde tekrar nümâyân oluyor. Keşfiyât dahi nisbeten azdır. Ekseriyetle yalnız bir "tekrar tahattur", bir "yeniden tanıyış" var ki bu da cemiyet-i beşeriyenin maddî, mânevî ve ruhânî idare-i beytiyyesine müracaattan, bir "avdet"ten ibarettir. İşte nâ-kabil-i inkâr bir *atavisme* sevgiyle aranılıp karıştırılan *archaïque* harâbeler hazinesinden meydana çıkarılan âsâra ve efkâra mukabil ve münasip elfâzın şekli kezâlik öyle *archaïque* ve antika olmaz da nasıl olur? İşte iki gözüm, suallerine cevap. Mübâhaseyi zât-ı âlîleri gibi fennî ve tablî bir sûrette yürütemediğimi mazur görün. Bilirsiniz ki felsefem sıfır ile muâdildir. Beynim ise yanardağ içi gibi karmakarışık olmakla beraber derûnunun ilim ve fen madeni zikr deliğinden maatteessüf öyle pek hakîmâne sözler püsküremiyor. Şu uzun makaleme hitâm vermek için zübde-i efkârımı kısaca arz edeyim:

Aramızda hakiki bir tezad yok; ancak kapak tencereye uyduğu gibi uyuşamıyoruz. Neden?

13 *Archaïque* (Fr.): Eski, kullanımdan düşmüş.

Çünkü koca kavuklular hikâyesinin tahattur buyurulmasını dileyerek diyorum ki: Efkârda esvâb-ı müzeyyene ile kibarlık taslamak zamanı geçmiş ve sade ve büyük ve güzel söylemek vakti gelmiştir. Sizin gibi efkâr-ı münevvere ashâbı elbette lisana suûbet ihdâsıyla ebnâ-yı vatani tahsîl-i maânîden –ya, hattâ dilinden lezzet ve payını ve almaktan bile– avk edenlere karşı gelmeli, koca kavukluların *clique*'ını dağıtmalıdır.

Henüz terkiplere, izâfetlere, ecnebi lügatlere messedilen hâceti itiraf etmeyle beraber lüzum-ı kat'î olmaksızın, mahzâ ibrâz-ı ma'lûmat ile kafiyeli söz söylemek yüzünden, vuku bulan idhalâtın önünü almağa çalışmak ve ihtiyâc-ı mübremin dahi def'i çaresini aramak –tekrar ediyorum– sizin gibi her bir âlim veya edîb-i hamîyyet-mendin vazifesi –mukaddes vazifesi– olmalıdır; nasıl ki Avrupa emtiası esaretinden ahalimizi kurtarmak da zengin ve tüccarlarımızın borcu sayılmalıdır. Fakat şu ikinci şikâyetten bahsetmek burada yersiz olacağından birincisine nasıl çare bulunabileceğini daha dakik bir sûrette aramak lâzım gelir.

Anamız dili olan Türkçenin hadd-i zâtında bugünkü görüldüğü derecede fakr u zarureti yoktu. Bilâkis! Anâsırı, binası, nesc ve irtibatı tevessü ve terakkîye müstaid olduğuna delâlet ediyor. Demek ki şimdiki zaaf ve nâçizliği yüzlerce senelerden beri devam etmekte olan mezkûr nâtıka-pervâzlık ve malûmat-fürûşluğun muhrîb ve mel'ûn eserinin netice-i müessifesi oluyor. İşlenmiş ve işlenmekte olan şu günahın tevbesi makamında dilimizin henüz vaz' olunmamış kavâidini, meselâ mastarlardan ihtiyaca göre kelime istihrâcını –biçmek–ten: biçen, biçici, bıçak, biçim, biçki ve ilh. gibi esmâ teşkili usûlünü istiksâ ile meydana koymalıdır. Bu vadide nice tâc-ı muvaffakiyetler kazanılabilir! Zira ekilmemiş, biçilmemiş, hâlî bir tarladır. Bundan sa'y ve gayretle neler çıkarılabilir; ne büyük hizmetler görülebilir! Bugün bir ism-i fâil yapmaktan öteye yetmeyen kuvvetimiz, ve niçin biçmekden bıçak velâkin kesmekden keser sûretinde ism-i âlet yapıldığını bilmeyen cehlimiz Türkçeden dahi lüzumuna göre sade veya mürekkeb isimler, kelimeler, terkipler yapmamıza mâni olmaz da çocuklarımız bunları vaktiyle öğrenmiş olurlarsa, âh o zaman –büyüklerinde hattâ kafiye derdine düşseler bile– istedikleri, yani icab eden kelimeleri lisanlarından yapıp yakıştıramazlar mı? Aceb ihtiyaçlarını o hâlde de ecnebi lisanı emvâliyle kapatmağa mı kalkışırlar?.. Hâşâ! Her millet dilini sever ve sevmelidir.

İşte yaklaştığını duyduğum o devr-i müstakbelde mâl edinilmiş galat-ı meşhûrlar tamamen benimsenmiş, bizim olmuş olacak ve diğerleri –fazlaları– kullanılmadıklarından kendiliklerinden açığa çıkmış, atılmış bulunacak. Lisanımız tasfiye edilmiş, temizlenmiş, sade ve güzel bir Türkçe olmuş olacak. Her evlâd anasının ve her ana evlâdının dilini her hâlde güçlük çekmeden anlayabilecek. Ya? İstikbâlin o Türkçesi Asya'da dağınmış nice milyon Türk oğullarını belki rabta muktedir bir lisan bağı olacak!

"Bîçâre! Bu vaazın kime? Issız çöllerde inlere, cinlere mi? Sözlerinin arkasına düşüp senle bu sahrâ-yı hayâle aceb dalan oldu mu? Kim varmış, kim yokmuş dönüp de bir arkana baksan a!" diyeceksin.

Heyhât!..

Evet, henüz sağır kulaklara hitap etmekte bulunduğumu pekalâ biliyorum. Fakat ümid ederim ki günün birinde elini elime veren hamiyet-mend bir yardımcı, lisanını seven —şair-i muhterem Emin Bey gibi— bir Türk evlâdı bulurum. Zira böyle adamların bu zamanda dahi yaşadığına eminim. Yazık ki o koca kavuklular korkusundan henüz görünmek istemiyorlar; köşelere, bucaklara gizleniyorlar. Acıyorum. Şimdilik ricalarım yalnız seni kazanmak içindir. Seni; sözlerimi yabana atmayacağımı bildiğim munsif üstadı! Bir de şânına yaraşır bir سوالım var, cevabını ver bakayım!

Yukarıda beyan etmiş olduğum maksada hizmet edebilmek için ilm-i lisan müte-hassisîninden hangi feylesof veya lisâniyyûnun âsârını tetebbû ve ne sûretle onları lisanımıza tatbik etmelidir? Ve vâdi-i mezkûrda lisana yaranmak ve o kaideleri istihrâc etmek nasıl ve ne sûretle mümkün olabilecektir?

Bâkî selâm ile arz-ı hulûs Doktorum.

Erzurum, 1 Kânun-ı sâni, sene 1316¹⁴

Fuad Köserâif

P. S. Harem-i muhteremenize selâmının derc ve tebliğini temenni eden arkadaşımın kavline göre mektubumun cevabı vürûdu üç aydan evvel melhûz değilmiş! Zira birincisinin hükmü geçmiş bulunacağından bir ikinci enflüanzaya —burada bu has-talığa "dank" (*dank*) deniyor— bakarmış!.. İnşallah bu keşfi ilki gibi doğru çıkmaz. Mektubunuzu zarftan çıkardığımda uzunluğunu görünce —daha ben okumağa başlamazdan evvel— ciddi bir yüz ile: "Galiba hoca keyifsiz olmalıdır" demişti!

II

Azîzim Doktor;

Vâkıa bayram geldi, fakat senin için mûcib-i meserret bir şey getiremedi zannederim. Hiç olmazsa baharın hulûlü telâfi-i mâ-fâta hâdim olur. Cümlemiz, ve bilhassa valide, refika-i muhteremenin hastalığından merak ve endişe içinde bulunduğumuz için –mümkün olursa– hâl ve sıhhatlerini mu‘lin lütfen bir iki satırcık gönderin.¹⁵ Bu vesile ile tebrîk-i ıyd eyler ve seni pek arzuladığımı, özlediğimi de ayrıca söylerim. Bir hizmetçikle yaranabilmek kabil ise onu maa‘l-memnuniye görmeğe hazırım üstâd-ı tatar-şîarım.

Bâkî selâm ve muhabbet.

Yeniköy, 24 Şubat 1318¹⁶

III

Azîzim,

Gün değil hafta geçti; hâlâ Doktor gelmedi! Âdeta merak etmeğe başladım. Keyifsiz olmayasınız sakın? Bu hâlin keyfiyet-i hususiyesi yalnızlıkta pek sıkıntılı olmaktır. Mâmâfih min-cihetin de fâidesi yok denemez. Şöyle ki, def -i dıyk maddê ve mânevî zımnında behemehâl ilm-i şerîfle meşgul ve mütevaggil bulunmak iktizâ edeceğinden bu sûretle nâil-i sevap olabilmek ihtimali yakın bulunmakla hâlinize gıpta etmemek mümkün değil gibidir. Şu kadar var ki kendinize bakmak ve baktırmak da bir borç olduğunu ve binâenaleyh bir an evvel kesb-i sıhhat etmeğe çalışmak lâzım geleceğini kat‘iyyen unutmamanızı tavsiye ve ihtâra min-gayr-i haddin ictisâr ederim ve çocukların gözlerinden öptüğümü ilâveten beyân eylerim.

Bâkî ve âlî sıhhat efendim.¹⁷

25 Pazar¹⁸

Fuad Köserâif

¹⁵ Bu sırada Rıza Tevfik’in eşi Ayşe Sıdika Hanım’ın hasta olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁶ 9 Mart 1902.

¹⁷ Yeniköy’den gönderilen bir posta kartına yazılan bu kısa mektubun üzerinde adres olarak şunlar yazılır: “Büyükkada’da mukîm Rüsûmât Emânet-i Celîlesi me‘mûrîninden ve Cemiyet-i Tıbbiye âzâsından Doktor Rıza Tevfik Beyefendi’ye takdim.”

¹⁸ Kartın üzerinde herhangi bir tarih bulunmamakla beraber Rıza Tevfik’in 1897-1908 yılları arasında Cemiyet-i Tıbbiye azası olduğunu göz önünde bulundurarak, mektubun büyük bir ihtimalle, eşi Ayşe Sıdika Hanım’ı kaybettiği 1903 yılında yazılmış olduğunu tahmin ediyoruz.

IV

Azizim,

Bilmem Londra'ya gönderdiğim mektubumu aldınız mı? Bir gün sonra idi ki latif kart-postalınız buraya vâsıl oldu. O satırlarınızı mütalaa ederken size vefasızlık töhmetini tevcihde isti'câl etmiş olduğumu düşünmeğe fırsat buluyordum. Evet, ben öyle bir ithamda bulunmuştum; Doktor seyahat meserretiyle bizi unuttu ve bizi unuttuğu gibi kendisine pek muhtaç olan, himmetinden kat'iyen vazgeçemeyen derneği dahi unuttu diyordum. Binâenaleyh dernek için Abbas Paşa'nın nezdinde vâki olan teşebbüsünüzden dolayı şimdi de beyân-ı teşekkür etmeği vazifeden addederim. Vâkia lütfen vaad buyurulmuş olan muâvenet-i nakdiyye henüz kuvveden fiile çıkmadı ise de bunun sebebi şüphesiz aradaki mesafe ile buluşup görüşmekteki vesâitin kıtlığıdır. Binâenaleyh bir gün kalkıp Büyükkada'ya gitmek lâzım gelecek ki bu güzel havalarla pek safâli bir vazife sayılır. Dernekten bahsederken bizim edebiyat tarihi de hatıra geliyor. Birinci ve ikinci cilt tab'a hazır bulunuyor; hattâ pazarlığı dahi edildi. Bugünlerde basılacaktır; şu kadar var ki forma forma çıkartılmayıp mükemmel kitap sûretinde intişâr edecektir. Bu türlü neşredilmesine ihtiyaç gösteren esbâbdan biri de mukaddiminin hâlâ mefkûd olmasıdır. Çünkü elbette birinci cildin başında Mister Gibb'in bir fotoğrafına mâlik olmadığım gibi tercüme-i hâline dair ma'lûmât-ı lâzımı edilmek için vaktiyle Çerkeşzâde Halîl Hâlid Efendi'ye müracaat etmiş ve kendisinden muâvenet vaadine mazhar olmuş idiysem de henüz daha bir şey alamadım. Binâenaleyh size teveccühle istirhamda bulunmaktan vazgeçmem. Bana lütfen Mister Gibb'in bir fotoğrafını veya resmini ve icâb eden tercüme-i hâli Mister Browne ve Halîl Hâlid Efendi tarafından elde etmenizi pek rica ederim. Kitabın neşrini ma'lûmât-ı lâzımının vürûduna kadar te'hîr edeceğim. Emînim ki meşguliyet-i kesîrenize rağmen şu vefâkârlığı, son derece kıymetli olan bu hizmet-i dostâneyi diriğ etmezsiniz. Halîl Hâlid Efendi'yi gördüğünüz zaman hatır sorup selâm eylediğimi lütfen söylemenizi de rica eylerim.

Ey azîzim; seyahat nasıl? Avrupa nasıl? Değil mi güzel... Güzel! O hayat, o kaynayan, coşan, taşan hayat. Fakat bilmem yoruluyor musunuz? Acaba mektupla biraz tafsilâta nâil olacak muyuz, yoksa avdetinize kadar katlanmak mı icab edecek?

Şimdilik buracıktaki yazıyı kesiyorum; zaten kısa olmadı. Ümid ederim ki evvelkini almış ve bunu dahi alır ve âfiyette bulunduğunuzu mübeşşir cevabınız ile cümlemizi mesrûr eylesiniz azîzim.

Bâkî meveddet.

2 Temmuz¹⁹
Fuad Köserâif

19 Rıza Tevfik daha sonra mektubun üzerine şöyle bir not yazmış: "1910; Râif Paşazâde Fuad Bey'in."

V

Ankara, 10.X.1943
Ankara Palas

Ağabeğim sayın Üstad,

Eşimin gönderdiği mektubun zarfı içinde çıkan bayram kutlamanızı Ankara'da aldım. Teşekkür ederim.

Kadınlar arasında bu mübarek günler haftasına kadar sürer; müsaadenize güvenerek bu müddeti bir boy daha uzatarak size ve saygıdeğer eşinize içten gelen kutlayışımı sunayım. Yalnız bayram günleri hakkında değil lâkin mukadder ömrün her ânı için bunun sizlere mutlu, şen ve esen geçmesini dilerim.

Beş dakika hürriyetinize sahip olamamak meselesine gelince, bir yandan sıkıntısı olsa bile, sevgi bağlılığından ileri geldiği için hoş görülebilir; hattâ bu durumdan kovanabilirsiniz, üstadım.

Selâmlarıma saygılarımı katarak karı koca her birinizin gözlerinden öperim.²⁰

F. Köserâif

VI

Ankara, 19.VI.1944

Aziz Doktorum,

Dil Bahisleri üzerine olan münteşir makaleler kesilip Kurumumuza gönderilmektedir. Bu yüzden birkaç betkenizi (makalenizi) bundan bir iki ay önce zevkle okumuşdum, fakat son zamanlarda kaleminizi kaliba bu zeminde artık yürütmez oldunuz. Hâlbuki dil bahsinde gramer, üslûb, lûgat, imla ve dahi telaffuz bakımından olanca meseleler halledilmiş değildir. Bence hiçbirinin henüz arkası alınmamıştır. Hele alfabe ve bununla alâkalı işaretler eksikliği!! Vaktiyle siyasete meyletmiş olmasaydınız, rahmetli Necip Âsım Bey yerine Dil Bilgisi müderrisliği mutlaka Size düşerdi ve ne iyi olmuş olurdu. Her neyse, geçmişî arkamıza atdık, geleceğe bakalım. Şu muhakkak ki dil sahasındaki geniş bilginizden meraklıları ve başlıca gençliği ilgilendirerek faydalandırmak ve bâzı yönden yolunu şaşırarak tehlikesini göstermekte olan dilimize yararlıkta bulunmak, şüphesiz çok hayırlı bir teşebbüs olur.

İçinde bulunduğum ve hizmet edebilmek ümidiyle kendimi bahtiyar saydığım Dil Kurumunda söktüremediğim birtakım görüşlerimin doğruluğunu takviye edecek hemfikir ediblerin dikkatini celbetmek kasdıyla ara sıra şu veya bu gazete veya

²⁰ Mektup yeni harflerle ve daktiloyla yazılmıştır.

risalelere makalecikler vermekteyim. Melfuf yazım geçenlerde *Vakit* gazetesinde çıkmıştı; bilmem gözünüze ilişmiş midir. Fikrinize uyan cihetler varsa, bu vadide siz de kalem oynatsanız, mevzû gene canlandırılmış olur. Sert, garazkâr bir dille değil, fakat hayırhah, müsbet eleştirmelere (tenkidlere) çok ihtiyaç var; hâlbuki böylesini yapan yok. Kuyruk acısı çoğunda göze çarpacak suretde sırtıyor. Çok ihtiyaç var; çünkü Kurumumuzda vaktiyle kararlaştırılmış prensipler, konulmuş kaideler, sanki mutalsam birer âbide kesilmişdir. Hani Nef'î'nin Nasturi patriki hakkında ... bilmem ne deye bir sözü var, işte öyle. Bundan dolayı dışardan da bu donmuş kurallar (kaideler), altdan üstten bir düziye gemirilmek ister ki, yerine yenisi konulmak ihtiyacı kesin bir suretde duyulsun. Bu ihtiyac duyurulamaz da böyle gidersek, yanarım. Hele gittikçe yayılan ve mektebelerimize kadar artık girebilmiş olan o Ermeni şivesinden fena hâlde sinirleniyorum.

Melfuf makalemin başında kısaca sözü geçen Savtî Ahenk hakkında ileri sürmüş bulunduğum fikir ve kanaatim şudur: Türkçemizde savtî ahenk –ve daha doğru tâbirle ses uyumu– vardır; aslâ inkâr edilemez. En eski Türkçede ihtimal yokmuşdur, zira Kubilay, Yimak, Tokhsi gibi o zamanlardan kalma tek tük kelimelerde bu ses uyumunu göremiyoruz; lâkin Orhun yazıtlarında ses uyumu vardır ve kuvvetlidir. Bununla beraber bugün Doğu Türkçelerinde veya Kırgızcada olduğu mutlakiyet üzerine hüküm sürmüyor. Meselâ Kani: bâkire, köni: hased gibi sözlere rastgeleliyor ki, bunlar kanı, könü şekline girmemişlerdir. Hâlbuki Kırgızcada dudak vokallerinden sonra gene mutlak dudak vokali gelir, meselâ üyündö: evinde; çorolordon; çerilerden. Yakutcada da öyle: bötögö (kursak), moçoğö (eşik). Bizim (Oğuz) Türkçemizde ses uyumu gevşekdir ve git gide daha da kaybolmaktadır; hizmetini görüp bitirmiş de artık ayrılıyor gibi. Arab, Fars, Rum, İtalyan, Fransız dillerinden alınmış kelimelerin (biraz da kan karışıklığının) tesiri bunda rol oynamış ve oynamakta bulunduğu âşikârdır. Dilimiz ağırlığını, hantallığını yitirerek daha yatık ve becerikli olmuş. Hem bu hâl yalnız tahsil görmüşlere münhasır değildir; halk tabakası arasında da böyledir. Nitekim: dongil (tavuk tepeliği), biblo (kuşak, belbağı), biyol (bir kere), geliyorum, gidiyon, oba, dombay ve emsali tümen tümen. Bunların ses uyumu ile hiçbir alâkası kalmamış. Hattâ Frenkçeden aldığımız ses uyumuna rastgele uygun düşen sözleri de bazen çığırından çıkarmışız. Meselâ İtalyanca *mantenuta*'yı *mantinota* yapmışız. Kısası: Ses uyumu dilimizde varsa da git gide gevşemekde ve yeknesak uygunluk yerine ses düzeninde fark gösteren mûsikî ahengi galebe çalmaktadır, nitekim alafrangalaşan muzikamızda olduğu gibi. İşte ortaya sürdüğüm iddia bu idi. Burada tekrar hulasa idişim, o yazım gözünüze ilişmiş olamayacağı için, hafifce alaylı sözlerimden ne murad ettiğimi bilersiniz diyerdir.

Gerek Maârif Vekiliyle, gerek Genel Sekreterimiz Necmi beyle görüşdüm. Tercüme etmeği kabul edeceğinizi söyledim. Yücel muvafık buldu; Necmi hay, hay, münasib bir şey araştıralım, verelim, dedi. Bundan dolayı yakında böyle bir teklifle karşılaşmanız muhtemeldir.

Sayın refikamızın saygıyla elciklerinden öperim. Size de sağlıklı şen günler dilerim, azizim.²¹

F. Köserâif

Makale yazarsanız Dil Kurumu içinde görüş farklarımızdan bahsetmemenizi ve beni anmamamızı ayrıca rica ederim. Makalemi yazın ziyarete geldiğimde geri alırım.²²

VII

Benzeşme ve Sertleşme²³

Son konuşmamız hatırimızda mıdır? Ses uyumunu eşenlemiştik²⁴; hani şu “Savtî Ahenk” denilip çoğumuzun dilimize mahsus pek değerli bir ayırıt (imtiyaz) sandığı şey. Onun nasıl bir Hint kumaşı olduğunu anlatırken benzeşme sorasına²⁵ da hafifçe dokunmuş amma incelemesini başka vakte bırakmıştık. Hincik vakti geldi işte; buna bir bakalım.

Ömrün baharı, çocukluk çağı: O yaldızlı yıldızlı, kuşlu, kelebekli güzel günleri göz önüne getirin. Bülbül gibi kuş diliyle nasıl şakıyorduk, gülbank çeker gibi en zor tekerlemeler dilimizden nasıl kolayca akardı. Bununla beraber kimi vakit dilin dolaştığı da olurdu, değil mi? Kabul etmiyor musunuz? Hattâ bugün bile dolaşır. Bir tecrübe buyurun bakın şu tekerlemeyi çarçabuk söyleyebiliyor muzunuz?

“Şu köşe yaz köşesi; şu köşe kış köşesi. Ortada şeyislâm parçası. Üç tunç tas, kayısı hoşafı. Üç tunç tas kayısı hoşafı. Üç tunç tas kayısı hoşafı.” (Amma çok çabuk söylenecek).

Yapmadan geçtiniz; öyle mi? İnsanların çoğu böyledir işte. Rica ettiniz mi ya kulak asmaz, ya kendini naza çeker. Haydi, lütfen bir deneyiniz. Gördünüz mü diliniz nasıl bir iki yerde dolaşırverdi. “Tunç tas tunç taş” oldu; belki de daha beter; “üç tus tañç” gibi. Bu neden mi böyle oluyor.

Dünya kurulalı işi en az zahmetle görmek eygisi (meyli), modası geçmez bir kanundur. Bundan dolayı çıkağları²⁶ yakın olan fonemler²⁷ birbirine kayar. Bunun mekanikçe

21 Mektup, önlü arkalı yarım dosya kâğıdına yeni harflerle daktilo ile yazılmıştır.

22 Bu kısım el yazısıyla ve eski harflerle yazılmıştır.

23 Bu mektuptaki bütün dipnotları Fuad Köserâif’e aittir.

24 Eşenlemek: Bir şeyden bahsetmek (*Tarama Dergisi*), yani eski kitaplardan alınmış Türkçeler.

25 *Varlık* mecmuası, sayı 243. “Savtî Ahenk”e bakıla.

26 Çıkag: Mahreç. Fonemin oluştuğu, varlık giydiği yerdir.

27 Fonem: Harfin ses timsalidir, nitekim fonemin yazı ile timsali harf’dir.

durumu ayrıntılıyla (teferruatıyla) anlatmak uzun olur; bir iki örnekle fakat bir fikir vermiş olabilirim.

Meselâ (r) güç söylenen bir fonemdir. Çocuklarımız küçük yaşta çoğun bunu söyleyemezler; y veya l'ye çevirirler. Resim/yesim, birader/bilâder gibi. Çinliler hâlâ söyleyemiyorlar. Biz Türklere Tiuki diyorlar. Şu "bilâder" olayının ne yolda olageldiğini inceleyelim. R'yi ücekleyebilmek²⁸ için dil, ön damağa, ucu kalkık olarak, dokundurulup kuvvetlice titretilmek ister. Uc kaldırılmaksızın hafifçe bir titreyiş, (l) sesini verir. Bu benzeşmeler halk ağzında bolca ve bir düziye duyulur. Onlar/onar olur. İkinci sınıf lokantalarda garsonun mutfağa şöyle seslendiğini işitirsiniz: Bir çorba, bir İzmir köftesi. Ve hemen onun ardından gür bir ilâve: Çorba iki ossun (olsun). İhtimal Gaziantep ağzı şu vurungusu (darbimeseli)²⁹ duymuşsunuzdur: "Aş duzunan, duz oranıyan."³⁰ Aydınlarımızın ağzında nadir olan bu türlü dil savsaklıkları, Türkiye dışındaki Türk uluslararası normal bir olaydır; o derecede ki, belli başlı kurallara bağlanabilir. Meselâ "Doğu öbeği"nde³¹ benzeşme yoluyla (l) fonemi (n)'den sonra daima (n) olur; kannıg/kanlı. Fakat (m) ve (l)'den sonra (d)'ye döner; maldıg/mallı gibi. Bizim yazı dilimiz bu devreyi atlatmıştır.

Benzeşme iki türlü olur: İleri ve geri.

1. İleri vokal benzeşmesi: Şeftale (şeftali). Surat (sûret). İleri konson benzeşmesi: yeminnen (yeminle). Terremiş (terlemiş).

2. Geri vokal benzeşmesi: Öbürü (o biri). Korolu (kör oğlu). Geri konson benzeşmesi: Boğassak (boğazsak: pis boğaz). Ossun (olsun).

Bunların ikisi tek bir kelimedede de olabilir. İşte Güssüm (Gülsüm) vokalin ileri ve konsonun geriye benzeşmesinin örneğidir.

Tekrar ediyorum; halkımız ağzında bu benzeşmelere çok, amma pek çok rastgelinir.

Şu anlattıklarımız benzeşme olumunun açıklamasıydı. Bunda ruhbilimsel (psikolojik) etkenler (âmiller) de şüphesiz önemli rol oynuyor; ancak burada bu işi derinleştirmeye hacet yok, sanırım.

Gelelim sertleşmelere:

"Sert sirke kabına zarar" derler; yersiz sertleşmeler de dilin evrimine (tekâmülüne) zarardır; hiç değilse bizim ileri götürmek ve güzelleştirmek istediğimiz yazı Türkçemiz için. Bu böyledir; buna kuvvetli inanım var.

²⁸ Üceklemek: *Kutadgu Bilig*'de ücek, harf karşılığı olarak bulunuyor. Üceklemek, fonemi meydana getirmek için yapılan dil, dudak vs. durum ve hareketleri anlamına kullanıyorum.

²⁹ Vurungu: Darbimesel (*Tarama Dergisi*). Atalar sözü yalnız darbimesel midir? Dilimizin ifade yetkisini yazı dilimizde niçin böyle dar bir sınır içine alıyoruz?

³⁰ "Aş tuz ile, tuz oran ile." Oran: Nisbet, mikyasa, itidal.

³¹ Özaltay, Telsüt, Telengit, Beltir, Lebed ve ilh.

Karakuşî hükümden sakınsanız, diye ihtarda bulunmayın bana. Mısır valisi Karakuş'un yargıları ile (hükümleriyle) iddiamın hiçbir ilişiği yoktur. Biraz yayıp aydınlatayım da, varın siz hakem olun. Makbulümdür.

Apaçık gerçeklerden biri dilin velev yavaş yavaş durmadan değişmesidir. Önce anıp anlattığımız “kolaya kaçmak”tan başka, kan karışması, iklim etkisi (tesiri), ya da komşu uluslarla alış veriş, gidiş geliş, için için işleyen etkenlerdendir. Bunu bilmeyenimiz olmadığı gibi zatan “dil değişmez” savında (iddiasında) kimse de bulunmuyor. Bununla beraber kıyaslamak için gene de misal getirelim. Pek de gerilere gitmeğe hacet yok. On dördüncü yüzyılında yazılmış *Kısas-ı Enbiya*'dan alıyorum.³²

“İşittüm. Tanrı resûlinden kim eydürdi: Kaçan Âdem aleyhisselâm uçmakdan Hind yirine indi ve ol yaprak, kim uçmakda anunıla avretin örtedi (örtterdi), bileyidi (beraberdi). Pes ol yaprak kurudi.”

Görülüyor ki bugünkü Türkçemize epeyce benzer fakat aynı değil. Belki biraz Karadeniz'in bazı yalı kısmı halkını hatırlatır. Her neyse. Türkçe, Çince gibi pek ağır ve az değişen dillerdendir. Orhun Yazıtları'na bakarsak, ki bunun için bir iki yüz yıllık bir zaman geri gitmemiz lâzım, d, l, r, v fonemleri ile başlayan sözler bulamayız, lû: ejder; roşan: parlak gibi biri Çince öbürü Farsçadan aktarılmış dört beş ağdıktan³³ başka. Onları da söylerken acaba ne kılığa sokarlardı; Allah bilir. Hele (c) ile (f) hiç yoktur. Asya'nın kuzey uluslarında (b)'nin söz başında bulunması pek nadirdir. Onun yerine daima sert kardeşi (p) gelir. Pajima'yı pijama³⁴ sanırsınız, değil mi? Başıma demektir. (c) Kuzey doğusunca (ç)'dir. Çaksı: yahşı. (C)'ye çoğun başta bizim (y)'lerimiz yerine rastlanır; cıgıt: yiğit, cıglamak/yıglamak: ağlamak. Kıyası, Eski Türkçede sert fonemler çoktur, hem pek çoktur. Yumuşaklar nisbeten azdır. İhtimal en eski Türkçede bunların hepsi sertti; ancak bu hükmü kesenkes verdirebilecek belgelerimiz yoktur. Mutlak olmak üzere bugün diyebileceğimiz şudur: Kuzey ve doğu Türkçelerinde sert fonemler yeğindir (galiptir). Kazanlıların ve kuzey yönlerinden gelen başkaca göçmenlerin aramızda uzunca zaman bulunup yaşamalarına rağmen, meselâ “raf” yerine –istemeksizin– “rap” dediklerinin farkına varmışsınızdır. Tabiat hâline giren alışkanlık silkilip atılamaz.

Gerek doğuda gerek batıda, güney-sari inildi mi, yumuşamaları, konsonların ötümlenmesini (sonore'laştığını)³⁵ çok açık olarak görürüz. Özbek Türkçesi, Azer Türkçesi

32 Türk Dili Kurumu yayımlarından “On Dördüncü Asır Betikleri” adı altındaki TDK uzman üyesi ve Gramer Kolu Kolbaşısı Bay Ahmet Cevat Emre'nin değerli eserinden alınmıştır.

33 Agdık. İltihak eden, gelip konan, sığıntı; agduk/yadguk'tan bozma.

34 Pey+came'den bozma pijama, gecelik giyimi.

35 Bay Ali Ulvi Elöve, çok büyük himmet ve başarı ile Türkçemize çevirdiği B. Jean Deny'nin Osmanlı Lehçesi'ne ait gramerinde sonnante'lara “ünlek” ve sonore'lara “çınlak” der.

böyledir. Komşu Farslarla yüzyıllarca bağlılığın, Müslümanlık yüzünden dilimize giren Arapçanın bunda büyük bir etkisi olduğu şüphe götürmez. Bu olaylar sert ve ağır dilimize kıvraklık, çeviklik, uyarlık hasletini kazandırmıştır. Rumlarla İtalyanlarla degeyde (temasta) bulunmamız da bu erki (iktidarı) bir kat daha arttırmıştır. Bundan başka genel olarak deyebiliriz ki, dünyanın hemen her tarafında güney söyleyişi kuzeyinkine karşı daha yumuşaktır. Bu nitelik (keyfiyet) biraz da iklimden ileri gelse gerektir. Ilıman (mutedil) havada ağız daha ziyade açılabilir, ses telleri³⁶ titreşerek fonemi ücelemeğe daha ziyade hizmet eder; nitekim İtalyancanın vokalleri ve yumuşak, ötümlü fonemleri yüzünden –alfabece değil, fakat dil bakımından– zenginliği, kuzey dillerinkine nisbetle üstündür. Onun için İtalyanca şarkıya en elverişli dildir. Sıcak ve kurak illerde boğaz fonemleri pek belirikli, hırıltılı, kısıltılı olur. Arapçanın hı, ayn, gayn ve hemzesini düşünün. Bu türlü sebepler dolayısıyla dillerin fonetik morfolojisini, özge birer biçim almış görürüz. İmdi güney Türkçesi olan dilimiz, kuzey Türkçesinden telâffuzdan yana haylice ayrılmıştır. Bizde (t)'lerin çoğu (d) olmuş, (k)'lar gevşeyerek hı'ya, ç'e'ler c'ye dönmüş ve dönmek üzere bulunmuştur, tâ Aksak Timur'un saldırısına kadar. Vakaa Selçuk saltanatının çökmesi üzerine dilde bir değişimin baş gösterdiğini ileri sürenler varsa da, Alp Arslan çağında Azer ağızı ile Anadolu Türkçesi arasında hiçbir fark olmadığını biliyoruz. Kıyak o Tatar akını Osmanlının belkemiğine yediği yalnız siyasî varlık bakımından değil, dildeki özelliği yüzünden de yaman bir balyozdu. Siyasî benliğini nisbeten çabuk buldu; lâkin sona zaten ermemiş olan bu yumuşama evrimi, acıklı bir geri tepkiye uğradı. Sonra da kuzeyden yurdumuza irili ufaklı eksik olmayan göçler, bunu besiledi. Sanılmasın ki şu sözlerimden sertleşmeleri toptan muzır görerek onun mevcudiyet hakkını da inkâr etmek istiyorum. Ancak askerce kesinlikle dilimizde komutanlık etmesine karşıyım. Dil genişmek için serbestlik ister; sıkı ve kesin kurallar ona yaramaz. Doğalca (tab'an) simaîdir. Dizgine ve bir dereceye kadar disipline, evet; kenet ve keleşçe, hayır.

Yazık, kendi elimizle yaptığımız puta, gene körü körüne kendimiz tapıyoruz.

Tanzimat devri gramercileri, itibarî bazı kurallarla geriye giden bu sıkıntıyı önlemişlerdi yahut önlemeğe çalışıyorlardı. Yeni zaman ise bu himmeti boşa çıkarıyor; hem en iyi dilekle. Garip değil mi, çoğumuz farkına varmıyoruz bile!

Türk alfabesi resmîyet giydikten sonra, imlâyı fonetik yapmak, yani söylenildiği gibi yazmak ve şive yanından İstanbul ağızını örnek tutmak, çok doğru ve yerinde bir karar olarak ortaya konuldu. Ancak koymaca (itibarî) o gramer kuralları hiçe sayıldı

36 Buna "ses kırışları" de denildiği var. Oysaki kiriş kalındır, ses telleriye inceektir.

ve bununla doğru evrim çığırından sapıldı. Dilde –ve başlıca halk ağzında– görülen üciklemedeki savsaklık (ihmal) ve bu yüzden ileri gelen benzeşme yolundaki sertleşmeler, önemli bir kural orununa (makamına) yükseltildi. Böylece kelime sonunda bulunan b, c, d hepten p, ç, t sûretinde sertleştirildi. Büyüye uğrayan ad, dört ayaklı at oldu; güc/güç, kab/kap ve ilh. Kelime sert konsonla biterse yumuşak başlayan ekin g, d, c’si hemen k, t, ç kılığına giriverdi. Artık şimdi katdı, yatdı yerine kattı, yattı; aşcı, bekci yerine aşçı, bekçi diyor ve yazıyor.³⁷ Bu kuralın zorbalığı daha ileri gidiyor. Aslında Türkçe olmayan ve yumuşak biten (meselâ c ile) bir kelime, gene bunu emrederken, her ikisi de sertleştiriliyor. Bu eygi (meyl) sözün gövdesine de girecek gedik bulup tansuklar yaratıyor. Techiz, tecsim, mebhut, nisbetsiz, sanki teşhiz, teşsim, mephut, nispetsiz şeklini almakla öz Türkçe oluyor. Bu gidişledir ki çok eski bir zamanın turmak fiilinden gelen haber edatımız, turur, durur istihalelerini geçirerek süzölmüş ve (dır) olmuşken, şimdi kaynağa doru giden anafora uyarak (tır)’a döndü; koşmuştır, gelmiştir gibi. Ne çare!

Vakaa ad ile at, güc ile güç, takdir ile taktir gibi sözlerin anlamca sarmaş dolaş olmaları mahzurlu görülerek bu sakatlığın önü alındı. *Yeni İmlâ Kılavuzu*’nda bunlardan birkaçı sertleşmeden affedilerek imlâca ayrıldı. Darısı, talihin bu lûtfuna henüz kavuşmamış olanların başına.

Dilin ileriye evrimi gerçekten bu mudur?

İnsan gelenek alışkanlığından çok zor ayrılır, dikine bayır tırmanır gibidir; amma gerisin geriye gayet kolay dönülür. İmlânın göz vasıtasıyla dile etkisi bilindiği üzere pek büyüktür. Mektep çocuklarımız hep (çı)’cı, (tır)’cı oldular. Hattâ yaşını almış bizlerin protestomuz gevşiyor, gün geçtikçe bu hâli yadırgamaz oluyoruz. Ara sıra onlara uyuyoruz bile. Aza sormuşlar: Nereye? Çoğun yanına, demiş. Fakat İstanbul’un orta ve yüksek tabaka şivesi örnek olarak gözetilecekse –ki karar öyle idi– bu vurunguya sırt verip kafa tutmak doğru sayılabilir mi? Hamdullah Suphilerden, Halit Ziyalardan, hani güzel, temiz Türkçe söyleyenlerden sorulsun. Bir anket yapılınsın, bakalım ne diyorlar.

Gene ümit taşırım ben, diyemem sevgilim bivefadır.

Fuat Köserâif³⁸

37 Dikkat buyrulsun (ş) akımlı fonemlerden olduğu hâlde kendinden sonra geleni sertleştiriyor. Çocukluk dostumuz kuşcu artık kuşçu oluyor.

38 Bu mektupta herhangi bir tarih bulunmamakla beraber, sekizinci mektupta “Bir ay önce taahhütlü bir mektup göndermiştim; uzuncaydı” dediğine göre, bunun 1944 yılının haziran ayında yazıldığını tahmin edebiliriz. Daktiloyla ve pelür kâğıda yazılan mektubun arkasına Rıza Tevfik, el yazısıyla “Dil Kurumu-Fuad Köserâif-944” notunu koymuş.

VIII

Ankara, 4.VII.1944

Azizim,

Bir ay önce teahhüdü bir mektup göndermiştim; uzuncaydı. Adres olarak bilmem hangi tevarüd neticesi şüpheli bir Bahariye sokağı gösterdim ki, alâkası olsa olsa geldiğim mevsimledir. Postamızın becerikliğine güvenerek yazımın elinize geçtiğine şüphe etmek istemiyorsam da, gene de bir iki satırla işi yoklayım, dedim. Bahusus ki doğru adresinizi tesadüfle buldum sanıyorum. Bunu tahkik etmek elbette yerinde olur. Cep takvimimi karıştırırken Kadıköy vapur bileti gibi bazı kayıtları hâvi yaprağın altında Sakızgülü 32 notunu görünce, hay Allahım, dedim... Doktora gitmekten başka orada ne işim olabilirdi? Zâhir adresi de budur, değil mi üstadım? İstanbul'un sıcak dalgasını inşallah serin bir yerde geçirmişsinizdir. Alışmış olduğunuz sıcaklara göre bunu belki de limonata ılıklığında bulmuşsunuzdur.

Sayın eşinizin ellerinden ve sizin gözlerinizden öperim. Saygılar.³⁹

F. Köserâîf

IX

Ankara, 18.VIII.944

Aziz Doktorum,

İnşallah mahkeme lehinizde hüküm vermiş ve iyi kalbinizi geçim sermayesi edinen açık göz dostun iddiada bulunduğu "Kıyamete kadar basmak" imtiyazını elinden alabilmişsinizdir. Gerçekten yüzüzlük böyle olur. Kazancından yüzde bir mikdarını bile, buyurun bu da sizin olsun, üstad sahâvet mûtad, deyip takdim etmeyi hatırına getirmede, değil mi?⁴⁰

Zevk ile okuduğum satırlarınız için teşekkür ederim. Lâkin onlar mektubumun karşılığı olmadığının siz dahi –olanca zihin meşguliyetine rağmen– farkındasınız sanırım. Netekim yazımın sonunda (ce) midir, (çe) midir bahsini burada almadım, diyorsunuz. Yalnız ce/çe değil, bütün yersiz fonem sertleşmesine, lüzumsuz vokal tıkkıştırılmasına, gûya İstanbul ağzı olacak tuhaf tecvidlere işaret etmiştim veya etmek istemiştim. Sanırım size kurumumuz neşriyatından bâzı risaleler gönderildi.

³⁹ Bu kısa mektup bir posta kartının arkasına daktilo ile yeni harflerle yazılmıştır.

⁴⁰ Burada söz konusu edilen mahkeme, Rıza Tevfik'in şiirlerini, ondan herhangi bir izin almadan *Rıza Tevfik-Hayatı ve Şiirleri* (İstanbul 1939) adıyla basan ve kitap 1942 yılında üçüncü baskısını yaptığı hâlde Rıza Tevfik'e hiçbir telif ücreti ödemeyen Arkın Yayınevi sahibi Ramazan Gökâl Arkın hakkında açılan davadır.

*Osmanlıca'dan Türkçe'ye Cep Kılavuzu ile İmlâ Kılavuzu'*nu bir karşılaştırın. Kasd, hicab, ihtiyaç yerine kasıt (şanki kasmaktan gelirmiş), hicap, ihtiyaç ve ilh. bulunduğunu, yâni *C. Kılavuzu'*ndaki doğru imlânın berbad edildiğini görürsünüz. Purofesörler, sıporlar, kılolar ve emsali bir taraftan, bulunmıyıp, savaşımya, anlaşılmıyabilen gibi zevksiz yenilikler öbür taraftan, dilimizin güzelliğine mezar kazmaktadır. Tasavvutta dil beceriksizliğinin, geriliğin veya kısmen soysuzlaşmanın dilimizin belirikli birer hassası sayılarak kat'î gramer kaidesi mertebesine yükseltilmesi ve hükümleri yürürlükte tutulması, bütün aydınlarımız tarafından protesto edilmeye şayandır kanaatindeyim. Bizim, yâni İstanbulluların, olmayan telaffuzu bize isnad etmek, küstahlıktır. Ata Türk'ün yazı dili olarak kabul ettiği İstanbul şivesidir. Bu resmen tasdiyk ve ilân edilmiştir. Bundan murad elbette aydınların konuşma tarzıdır; ayak takımının ve taşradan yeni gelmiş hödüklerinki değil. Dili bu bakımdan göz önünde tutarak üzerinde çalışmak ve temizlikle terakki bayrağını açarak savaşmak lâzım. Bu yolda söylenecek ve yazılacak ne kadar çok şey var!

Numara 6'da "Mâbud vermeyince Mahmud ne yapsın" cümlesindeki (ce), dediğiniz gibi şart eki değildir; haklısınız. Gerundif şeklinde fiilin mahdud bir zamana işaretini temin eder, vermedikte gibi; verdikçe suretinde ise, zaman sürekli olur. Kuralları dilin özünden derilmiş bir Türkçe gramere şiddetli bir ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı gerçekten böyle bir iş görmeye hevesiniz varsa, hiç durmayın. Nahivden ziyade fikrimce ehemmiyet kelime teşkiline, ıstikak bahsine verilmelidir; çünkü cümle düzenlemek kurallarını öğrenmiş olmasak da, mis gibi söz söylemesini biliriz. Amma Türkçesi bulunmayan bir mefhumun karşılığını olanca bilgimize rağmen ancak ıkına sıkına yaratabiliyoruz veya yaratamıyoruz. Arabın biçilmiş söz kalıplarını attıktan sonra, ilk işimiz onların yerlerini kendi metamızdan dengdeşleriyle doldurmak, hattâ sayıca belki de arttırmaktı. Hâlâ yapılamadı. Notlarınızı arzunuz vecihle saklıyorum. Geldiğimde getiririm.

Kalemde soy adınızı sordular. Size bir teklifte bulunulacaktı. Umarım ki hoşunuza gider ve kabul buyurursunuz. Soy adınızın Bölükbaşı olduğuna dair kulağında uyuklayan bir hatıra varsa da bugün bunu kullanıp kullanmadığınızı bilmediğimden, müsbet bir cevap veremedim.

Dil Kurumuna Fahri Üye olmanın pratik bir faydası yok; alelâde üye olmak yeter. Bunun için Gırimlik Baçı veya yıllık yardım parası gibi küçük büyük hiç bir fedakârlığa lüzum yok. TDK Genel Sekreterliğine bir mektup yazmak ve bunda Türk Dil Kurumu üyesi olmak isteğinizi ve bunun kabulü dileğini ileri sürmek kâfi gelir. Arzunuz Genel Kurulun ilk toplantısında görüşüye konulur. Yalnız şu unutulmamalıdır ki, üyelik şartı Koyu Türkçülüktür.

Bir aya kadar izinli olarak İstanbul'a geleceğim. Ümid ederim ki bolca görüşürüz. Selâm ve saygılar azizim, gerek size, gerek refikanız Hammefendiye.⁴¹

F. Köserâif

X

18.IX.1944

Bayramertesi Perşembe demiştik amma bayramertesi Cuma imiş. Yanlış hesabın Bağdat'tan geri döndüğüne göre ben de tarihi düzeltip 22 Cuma günü geleceğim. Saygılar ve bayram kutlaması.⁴²

F. Köserâif

XI

Ankara, 8.III.1946

Aziz Doktorum,

Hastalığımızı dün gazetede okudum; bilmezsiniz ne kadar üzuldüm. Sizleri esirgeyip felek bu gibi musibetlerini değersizlere hasredemiyor mu; etmiş olsa hani bir şey mi kaybeder?

Pehlivan bünyeniz sayrıya elbette yegin (galip) gelecektir, ihtimal gelmiş ve mesai köşenize dönmüşünüzdür bile. Bu ümmidimin doğru çıkmasını gönülden diler, karı koca ikinize karşı saygı ile sevgilerimi tazelerim, sayın hocam.⁴³

F. Köserâif

41 Mektup, yarım dosya kâğıdına önlü ve arkalı olarak daktiloyle yazılmıştır.

42 Bu kısa not bir posta kartının arkasına el yazısıyla yazılmıştır.

43 Bu kısa mektup da bir kâğıda daktiloyle yazılmıştır.

XII

Ankara, 9.11.1948

Büyük baba ve anaya gözünüz aydın diyerek mutlu ana ve babayı da tebrik ederim. Ahmet Nedim'i hoşgeldinizlerken, taşıdığı soyadını hakkıyla takınmış olmak için emsal bereketine sağlıcakla kavuşmasını ve uzun ömür sürmesini gönülden dilerim.⁴⁴

Bilmem dedesine yeni bir şiir yazdıracak ilham verdirdi mi; henüz olmadıysa olur inşallah.

Cümleye selâm ve sevgiler.⁴⁵

F. Köserâif

Rıza Tevfik'in 29 Ocak 1907 Tarihli Günlüğü

“Bugün Yeniköy'den eve avdet edemedim, son vapuru kaçırmış bulundum, fakat tâlim, hulûsum müteâvin imiş. Zira bu gece Fuad Bey'in oğlu Mehmed Erol dünyaya geldi ve ebeveyninden mâadâ bir ben bu hayırlı haberi en evvel duymakla mesrûr oldum. Nice senelerden beri beklemekte olduğumuz bu erkek nihayet geldi.⁴⁶

Tarih-i vilâdeti gece saat sekizdir. Fuad Bey'in daima ileri giden saatiyle sekizi yirmi geçedir. Garip tesadüf, gelinin doğduğu gece dahi köşkte bulunmuştum.

Bir garip tesadüf daha: Fuad Bey'in üç kızı, bir oğlu var. Benim de üç kızım bir oğlum var.⁴⁷ Ben Fuad Bey'den iki yaş büyüğüm, oğlum dahi Mehmed Erol'dan iki yaş büyüktür.”⁴⁸

44 Ahmet Nedim, Rıza Tevfik'in küçük oğlu Nazif Bölükbaşı (ö. Mart 1986) ile Zerrin Hanım'dan (ö. Kasım 2011) dünyaya gelen üçüncü torunudur.

45 Bu kısa tebrik de bir posta kartının arkasına daktilo ile yazılmıştır.

46 Rıza Tevfik çocuğun doğumu münasebetiyle son mısraı doğum tarihine denk düşen iki kıt'alık “Erol İçin” adıyla şöyle bir şiir kaleme almıştır: “*Dinle Erol! Ere muhtaç devletin / İşe yarar evlâdı yok milletin / Sen de bir gün bu şerefti hizmetin / Baba gibi tadacaksın tadını // Bu sözlerim nasihattır kulak as / Dolu dizgin sürüp gitme, biraz kas / Doğru düşün, doğru söyle, doğru bas / Er ol, millet alkışlasın adını*” (Hurûfâtın yekûnu: 237+470 +462+120+35=1324). “Köse Râif Paşazâde Fuad Bey'in oğlu dünyaya geldiği gece hemen irticâlen söylenmiş olan bu kıt'anın son mısraı bir garip tesadüf eseri olarak tarih düşmüştür.” (*Serâb-ı Ömrüm* [İstanbul, 1949], 310).

47 Fuad Bey'in kızlarının adlarını bilmiyoruz ama, Rıza Tevfik'in ilk eşi Ayşe Sıdıka Hanım'dan (1872-1903) dünyaya gelen üç kızı Suad (1897-1955), Selma (1898-1982) ve Munise (1900-1997) adlarını taşımaktadır.

48 Rıza Tevfik 1869, Fuad Köserâif 1872 doğumlu olduğuna göre aradaki fark üçe yakın olmalıdır. Bu sırada Rıza Tevfik'in Mehmed Said (1905-1987) adında ve henüz iki yaşında tek oğlu vardır; diğer oğlu Ahmed Nazif (1908-1986) ise Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilân edildiği sırada doğacaktır.

Ankara. 8.111. 1946.

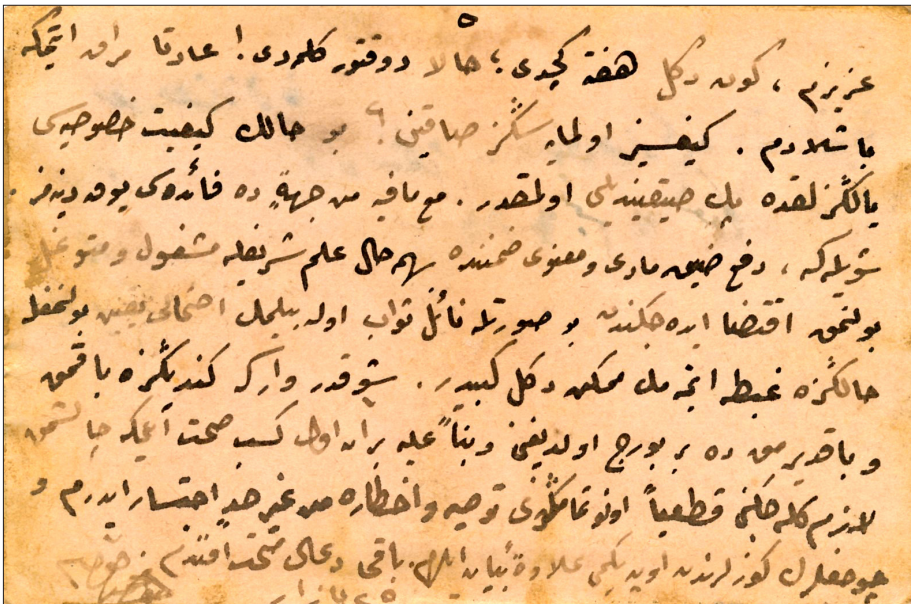
Aziz Doktorum.

Hastalığınızı dün gazetede okudum; bilmezsiniz ne kadar üzuldüm. Sizleri esirgeyip felek bu gibi musibetlerini değersizlere hasredemiyor mu; etmiş olsa hani bir şey mi kaybeder?

Pehlivan bünyeniz sayrıya elbette yegin (galip) gelecektir, ihtimal gelmiş ve mesai köşenize dönmüşsünüzdür bile. Bu ümmidimin doğru çıkmasına gönülden diler, karı koca ikinize karşı saygı ile sevgilerimi tazelerim, sayın hocam.

F. Köserâî

محسب ، خواهم ، اندک
 فهم ! مگر فیلسوفانده ابریکه اوقالمونده فی وارسه ! فصلده اولاسیه ا
 عومینه صرف برحکام عقیده نیک دقبوه و صحیح تجوی اولمه اوره میدانه فونیده « دستور حقیقتک » (۱)
 قسم اعظمی جوشغونه رماغلک طالع لرینه قوباره عالم رؤیه صیغراسه برکوبولک ، ویا تصادف
 روز لاینک کیم یلور زده صادوب بیده رافدنی رکلر جک دکلمه ؟ موجودی سر لیکه آنده
 اعلا بیک امله بلسوب بوتلر کده الی ر « دستور حقیقت » قیافه صوقوه دعالمی صحفه
 فاندیرموه آز اوقالمونده باقا کلمه بو صورت نکلم « هر قانت » و اما لایک
 از هاده منوره ده حیات منوی لری اولر اوره روحی بلک کوهنر بر ! بنا علیه بقه آغیز قوللایم :
 فلسفه کیمی و فنیق جامع دکلمه ؟ او حالده ؟ - - -
 لها ! « یا لکن نظری اولر نه « به حکمک ، اولدی ؟ آجام ؟ لهوتنی تحلیل ایچونه انسانک
 آنده الما بولورده قاری آجقیدینده ایصرامی !
 استه ماده (۲) ده سوریه دعوانک تجوی بلک منطقی و لاطقل برابر اتیانه دلایله ضعی
 بر مضارده بولورنی انصاف نزاروسی آنده راقیمانده وجدانه عالیله کیم تسلیم ایلور طه ایدیم
 هر حالده سان مسئله سنک یوزنی اوره قرانلور برده جواریه صیره نه کور دیکلر منظره
 ایچر مطالع ایدکده نکلره اجرا قیلنانه تحلیل ساینده امانده سؤلههم سببیت ویره جک
 بر حوه نقاطک فالقسه اولدینده منویه و فیکرم .
 مقدمه کز راز ایدی دیم استمم . زیرا فلسفه کتاپ جسنده هوز بونی یله حیقاروب
 کوسترملک فرصت بولماسه (سوزمه بر صانع وارسه عفو ایدک) اولدینی بریده البت بولر
 جدی بر سئل یولر اومارده اول لازم کلانه حاضر لکی کورمک اقتضا ایدر .
 اخلاقیات کسنده قوبوب بو اولانانه طاسه الحمد باشم دوشوری . « واقعا بونر طوغریه
 لوقوی محترم محاطیم ایچونه یا طسه کلدر « سوز کورده آکریده آکریم - یعنی طولانی سید -
 بزج قصه ضد ایدک استحصه اوسنی احتمالی باقی قابور . فقط دیر یکلر لکی مذکور مستند حذره دار
 بولمقله حوزو صوکوتوره کلدر . هالبوکه صوم اشاعیده صام جهم هوزر کور حل ایلدیمسه اولده
 موزاری اولونه حالک ذکر منلازم اولدیه . انچونه جمله مسوقی ، کیر لکی طاسیدینی معنا ایلر لقی
 ایتمک ایشم کلور دیکنده ، اکللا ماملعه وار بوس .

3-4: Üçüncü mektubun yazıldığı posta kartının önü ve arkası.